

Darnay Kálmánról, Kisfaludyról, Siófokon Krúdyról. Ezekben a múzeumokban igen fontos kiadványok is fellelhetők, emlékfüzetek, ismertetők jelennek meg, igaz, mára egyre kevesebb számban, de megjelennek. A kollégák tanulmányokat írnak, részt vesznek környezetük irodalmi életében. Gyűjteménygyarapítás is folyik, noha erre jut a legkevesebb pénz. Talán ez a legnagyobb gond, hiszen a vidéken lévő irodalmi múzeumok, általában a megyei múzeumok is radikálisan csökkentik a nyitvatartási idejüket, a beszerzéseiket, a rendezvényekre fordítható összeget. Gyakorlatilag ők is ott tartanak, hogy az átmentést kell végezniük.

A gyűjteménygyarapítás teljesen esetleges. Ez a legnagyobb veszély. Szemünk láttára tűnnek el értékek, kell lemondani kéziratokról: a Szerb Antal hagyatékának egy töredékét tudtuk megvenni, Illés Endre felbecsülhetetlen értékű könyvtárát nem tudtuk megszerezni. Az elmúlt évben József Attila Dunánál című versének kézírata egy svájci bank jóvoltából került hozzánk.

Kiállításaink is hasonló módon készülnek. Irodalmi, zenei programjaink, irodalmi szalonunk, egyéb érdekes irodalmi, új műfajú programjaink is csak ilyen pénzből, ilyen lehetőségekkel jönnek létre.

Kiállítóhelyeink közül Jókai Mórét a Svábhegyen eléggé szerény körülmények között őrzik az egyébként legtárgygazdagabb író emlékét, de az Ady Múzeum és a Kassák Lajos Emlékmúzeum kiválóan működik. Főleg az utóbbi elsősorban alapítványi pénzből tudja szervezni munkáját.

A Petőfi Irodalmi Múzeum az irodalmi muzeológia országos szakfelügyeleti központja is. Évente legalább kétszer elutazunk egy-egy megyébe Pestről és máshonnan is, beszélgetünk egymással gondjainkról és megnézzük az adott helyszínen, hogy mire jutottak. Így voltunk 1994-ben Nyíregyházán, 1995-ben Egerben és 1996-ban Salgótarjánba megyünk. Rendezünk szakmai konferenciákat, dolgozunk az irodalmi topográfia létrejöttén. A rendszerváltás után a volt szocialista országokkal kialakított irodalmi muzeológiai kapcsolataink látványosan összeomlottak. Most próbáljuk újra felvenni a kapcsolatot, hiszen ezekben a múzeumokban – gondoljunk akár a bukaresti múzeumra, a szófiaiakra vagy a prágaira –, nagyon fontos magyar vonatkozású irodalmi emlékeket is őriznek. Kiváló a kapcsolat a német nyelvterület irodalmi múzeumaival.

Most érkezett el az ideje annak, hogy élő kapcsolatra lépjünk a Kárpát-medence magyar irodalmi emlékhelyeivel, azok munkatársaival. Hogy felmérjük, pontosan hol és mennyien vannak, milyen gondokkal küzdenek, milyen segítségre van szükségük. Jókai, Madách, Kosztolányi, Kölcsey, Petőfi, Mikses Kelemen emlékeinek megőrzése határokon átnyúló, közös szakmai feladat.

Praznovszky Mihály

Emléktáblák, emléknapiak az Ipoly mentén

„A közösség nemcsak kegyet gyakorol, ha valamelyik tehetséges fiát megbecsülésével megtiszteli, hanem önmagát is felmagasztalja és értékeli ezáltal.” (Makovecz Imre)

Minden, önmagára valamit is adó nemzet becsüli nagy fiait, ahogyan azok is büszkén megvallják származásukat és eredetüket. Jeles szülőiteit nyilvántartja a szűkebb szülőföld, az adott faluközösség; bölcsőhelyüket büszkén emlegetik azok, akik messzire kerültek tőle, hírt szerezve neki s önmaguknak.

Évszázadaink során az Ipoly mentéről is sokan eljutottak a parnasszusra, de még többen kerültek a második vonalba, ott is becsületesen helytállva, gyarapítva a kibo-

esájtó hely hírnevét. Az utóbbiakról is illik tudni valamit; a rájuk való emlékezés adhat egyféle tartást, erőt és önbizalmat az utódoknak.

Vajon hogy is állunk mi a hagyományápolás eme fajtáját illetően? Hosszú időn át tájainkon nem örültek az emlékezésnek. Sok helyen így semmit sem tudtak a falu szülötteiről, kiváló elődeiről, jeles fiairól, nagy eseményeiről vagy azokról az ismert személyiségekről, akik ott megfordultak, hosszabb ideig tevékenykedtek. Ezért nem állítottak emléktáblákat sem, és nem vették körül kegyelettel a még meglévőket sem.

1989 után örvendetes módon etéren is történt előrelépés. Számos helyen készült emléktábla, s rendeztek emléknapot. Településeink visszatértek önmagukhoz; merítkeznek forrásaikban, hogy erőt kapjanak a továbblépéshez. A következőkben eme fontos eseményeket foglaljuk össze, azokat a helyeket mutatjuk be, ahol a hagyományápolásnak konkrét eredményei, látható nyomai vannak.

Az Alsó-Ipoly mentén, Hont megye déli részén települt *Ipolyszalkán*ak több irodalmi vonatkozása is van. Verne Gyula A dunai hajós című könyvében emlegeti Szalkát, ahová a főhős, Borús Demeter a Dunán felcsónakázott. Verne műveiből egyébként épp a falu szülötte, *Csepreghy Ferenc* (1842–1880) írt látványos darabokat, melyeket Európa több színházában is bemutattak. A jeles népszínműíró (nevét főleg a Piros bugyelláris és a Sárga csikó cím népszínművek tették ismertté) kapcsán már 1903-ban ezt írták a Honti Lapokban: „Csepreghy Ferencnek, a magyar irodalom egyik díszének, vármegyénk hallhatatlan fiának szülőháza Szalkán még mindig jel nélkül áll, és a hálátlan utókor annyira sem törődik nagy fia emlékével, hogy egy márvány táblát tenne oda intő jelül.” (Honti Lapok, 1903/40.) Hogy a táblaállítás miért nem valósult meg, nem tudjuk. Csak a falu másik jeles fia, Turczel Lajos irodalomtörténész írt időnként egy-egy tanulmányt, népszerűsítő cikket Csepreghyről.

Az író születésének 150. évében megtört a jég Ipolyszalkán. Augusztus közepén a szalkai Fonál Kulturális Kör emlékkiállítását rendezett a faluban. Az esztergomi Balassi Bálint Múzeum munkatársainak közreműködésével valósították meg tervüket. Ez alkalomból az íróról dr. Pifkó Péter tartott szép előadást. Az egészséges lokálpatriotizmus eredményeként 1992. szeptember 27-én leleplezték az író szülőházán az emléktáblát. Az avatóbeszédet dr. Turczel Lajos irodalomtörténész tartotta. Az emléktáblán ez a szöveg olvasható: *Ebben a házban született Csepreghy Ferenc drámáiról. 1842 – 1880. 150. születési évfordulója emlékét tisztelettel örökíti meg a CSEMADOK szalkai alapszervezete.*

A Középső-Ipoly menti *Pereszlény* községnek két jeles szülötte van. Innen indult *Pereszlény Pál* (1631–1689) jezsuita áldozópap és tanár, aki Nagyszombatban latin nyelvet tanított, kiváló hitszónokként működött, s négy éven át missziós munkát is végzett. *Grammatica Linguae Ungaricae* című műve 1682-ben jelent meg. Emléktáblát a másik szülöttnek, *Manga János*nak állítottak nemrégiben. A pereszlényi földműves szülők gyermeke tanítóként kezdte pályafutását. Bartók irányításával tájainkon gyűjtött először népzene. Több könyvében érinti vidékünket, például az Ünnepi szokások az Ipoly mentén és a Palócföld című monográfiájában.

A tudós kutató munkásságát sokáig nem értékelték, mert nem ismerték kellőképp az Ipoly mentén. 1987-ben, halálának 10. évében a Honti Közművelődési Klub szeretett volna egy színvonalas emléknapot rendezni tiszteletére. E sorok írója, a klub akkori elnöke összegyűjtötte a Manga-irodalmat és -bibliográfiát, fénymásoltatta a két háború közti sajtóbeli cikkeinek egy részét. Az anyagból egy állandó jellegű dokumentum-kiállításra is teltet volna. Elképzeléscíméről, a közelgő évfordulóról, a megemlékezés fontosságáról és az emléktábla-állítás jelentőségéről akkor időben tájékoztattam az illetékeseket (CSEMADOK városi szervezete, járási bizottsága, Ipolysági Városi Nemzeti Bizottság). Sajnos, a tervet senki sem vette komolyan, s nem került be a város 750. évfordulójának kulturális programjába sem.

Mivel Pereszlény község közigazgatásilag régebbtől Ipolysághoz tartozik, 1992. június 1-én a Honti Honismereti Társaság nevében (amely akkoriban alakult) levelet írtam az önkormányzatnak, s kértem, hogy a tervezett emléktábla-állításunkat támogassa. Most a kezdeményezés megértésre talált, s a tábla elkészítésének költségeit az önkormányzat és a Szondy Alapítvány vállalta magára. 1992. július 9-én avatták fel Manga János emléktábláját az egykori szülőházban. E sorok írója mondott ünnepi beszédet, Zacher Pál alpolgármester és Gál Milan, a Szondy Alapítvány kuratóriumának tagja leplezte le a táblát, az ipolysági magyar alapiskolások pedig kulturális műsort adtak. A kétnyelvű táblán a következő magyar szöveg olvasható: *Ebben a házban született 1906-ban Manga János folklórtudós, a szlovákiai magyar néprajzkutatás úttörője. Meghalt 1977-ben. Az emléktáblát Pereszlény község nagy szülöttjének tiszteletére Perszvény városrész és Ipolyság polgárai megbecsülése jeléül az Ipolysági Városi Hivatal és a Szondy Alapítvány állította 1992-ben.*

Hont megye egykori közigazgatási, szellemi-kulturális központjának, Ipolyságnak gazdag művelődéstörténeti hagyományai vannak. De vajon milyen kézzelfogható nyomai maradtak mindennek a városban? A város tulajdonképpen az itt létesített premontrei központnak köszönhetette felvirágzását.

Ebből mára alig-alig maradt valami emlék. Látható viszont *Fegyverneki Ferenc* sírköve a templom falába építve. Fegyverneki a XVI. század elejétől csaknem 30 évig (1506-1535) teljesített préposti szolgálatot az ipolysági Boldogságos Szűz Máriához címzett premontrei kolostorban. Az európai hírű humanista tudós a reformtörekvések híve volt. Szemináriumot alapított a kolostoron belül; 1551-ben olyan urbáriumot állított össze, amely művelődéstörténeti szempontból a „legnagyobb jelentőségű emlékünkt”. Több magyar nyelvű ordináriumot is szerkesztett.

A sírkőről már a múlt században is közölt leírást a Magyar Sion. 1934-ben Oszwald Arisztid tesz említést róla a Szent Norbert Emlékkönyvben (Gödöllő, 1934. 51-108. old.) Többek közt a következőket írja: „Az ipolysági plébánia templom tornyán ajtóeresztékül szolgál egy kb. 5 láb magasságú vörös márványkő, mely az egykori premontrei templomban sírkő gyanánt volt felállítva. A felső részén egy pajzs látható F.F. betűkkel, alatta pedig ez a három disztichon olvasható:

*Fegyverneken születtem, Ságón ért utól a halál.
Sokak élén állottam, de nem tudom, milyen leszek.
Most azok taposnak rajtam, akiknek vezetője voltam.
És méltán, mert magam hitványabb voltam.
Sok testvért gyűjtöttem össze, sok falat emeltem.
Te, aki utódom vagy, őrizd meg, kérlek, mindezeket!*

Fegyverneki Ferencről ma már a kései utódok is tudnak valamit. Nevét a város egyházi alapiskolája vette fel 1992-ben, s ebből az alkalomból egy kis füzetet is megjelentettek. A városban utcája van a jeles egyházi személyiségnek.

Művelődéstörténeti szempontból más fontos síremléket is említhetünk. Az Ipolyság Homok nevű városrészén található zsidó temetőben áll *Honti Henrik* sírköve. Ő 1879-ben született a városban, hosszú időn át szerkesztette a Honti Lapokat, 1906-ban kiadta Ipolyságon Az ő címmű szépirodalmi lapot. Több budapesti hírlapnak is tárcaírója volt, ezenkívül írt színművet, s néhány önálló kötete is megjelent.

A jónévű ipolysági kereskedő, a helybeli takarékpénztár alapítója, Pöstyén-fürdő egykori bérője és kifejlesztője, *Winter Sándor* szintén az említett temetőben pihen. Kereskedőnk Pöstyénben jó barátságot kötött a századforduló koszorús költőjével, költészetünk megújítójával, *Kiss Józseffel*. Mikor a fürdőbérő meghalt, Kiss József kérte a családot, hogy ő írhasa meg barátja sírfeliratát. Ma Kiss József barátjáról szóló utolsó szózata olvasható Winter Sándor ipolysági monumentális síremlékének hatalmas kövén. A réztáblára írt vers így hangzik:

*Pusztát pagonnyá, sziklát termőföldde
Virágoztatni jött a világra.
S megtörő szeme, mit már árnyék főd bé,
Hálásan nézett az iramló Vágra.*

*Az esti szél visz hírt alvó porának,
Hű véreiről, akit úgy szeretett,
S emléke sir lombjai a fáknak,
Miket alkotó kezei elültetett.*

*Lelkünk mély gyásza borong körülöttem,
Haló porodban is drága nekünk
Ki ifjú álmaid itt szőtted
Ahol majd egykor mi is pihenünk.*

*Nőd, gyermekeid álma ráborul a sírra
És sírodból talán áldó fény lövell
Van élet, amely örök nyomot hagy vissza
Van, aki elmegy, de sohasem hagy el.*

A városi köztemetőben *Kovács Sebestény Endre* doktor (1861-1915) nehezen olvasható reliefes sírkövét, a kórház udvarán pedig sötétedő mellszobrát láthatjuk. Az ipolysági kórház alapítója, Hont megye egykori főorvosa, akit az Országos Közegészségügyi Tanács rendkívüli tagjává, a Magyar Sebész Társaság Igazgatói Tanács pedig vidéki tagjává választott. A megyei orvos, a népszerű doktor a közéletben is jelen volt: a polgári iskolaszék gondnoki, Kaszinó könyvtárbizottmányának elnöki tisztét is betöltötte.

A városban évtizedeken át nem állítottak senkinek emléktáblát. A második világháború után, 1954-ben *Janko Král'* szlovák költőt tisztelték meg ezzel. 150x95 centiméteres emléktáblát a volt vármegyeháza falán állították fel, ugyanis a költő 1848-ban a megyeháza börtönében raboskodott. A bronz fejszoborral (Lisenkov alkotása) ellátott táblán kétnyelvű szöveg olvasható. Magyarul *Janko Král' kiváló szlovák forradalmi költő 1848-ban, mint a hűbér-rendszer elleni népfelkelés vezére Šahyban be volt börtönözve. 1954. Emlékét kegyelettel őrzik a Šahy járás dolgozói.*

Ipolyságon 1993. április 7-én leplezték le az első magyar vonatkozású emléktáblát. *Széchenyi István* gróf szelleme előtt tisztelgtek, akit egykor kapcsolatok fűztek Hont megyéhez. 1830-ban részt vett egy tisztújító megyei közgyűlésen Ipolyságon, ahol a megye táblabírájává választották. A legnagyobb magyar ezenkívül járt Felsőszemeréden is, többek közt a Steinlein-családnál vendégeskedett. A hontiak közül barátság fűzte őt még Gyürky Antalhoz és Ivánka Imréhez is. Itteni kapcsolatait dr. Kiss László dolgozta fel részletesebben, s ő vetette fel először az emléktábla-állítás gondolatát is. A tábla a városi önkormányzat, a Szondy György Alapítvány és a Széchenyi Társaság jóvoltából készülhetett el. Felírata ezzel a Széchenyitől vett mottóval kezdődik: *Csak a gyenge szereti önmagát, az erős egész nemzeteket hordoz szívében.* Majd: *Gróf Széchenyi István 1791 – 1860, 1830-ban Hont megye táblabírájává választották Ipolyságon. Az emléktáblát Ipolyság önkormányzata, a Szondy György Alapítvány és a Széchenyi Társaság állította 1993-ban.*

Az emléktáblát a volt Honti Kaszinó, a mai Egyházi Alapiskola falán Kálmán Attila művelődési államtitkár és František Mikloško parlamenti képviselő leplezte le az egyházi iskola énekkarának közreműködésével. Az emléktáblát Vetró András szobrászművész Széchenyit ábrázoló, 57 cm átmérőjű plakettje díszíti.

Bartók Béla születésének 100. évfordulója alkalmából 1981-ben Ipolyságon szép emlékünnepet rendezett az akkor sokak által bírált és támadott Honti Közművelődési Klub. Az ünnepség megrendezését a „honti igricek” városában az is indokolta, hogy a nagy zeneszerző és népdalkutató 1910-ben Ipolyságon gyűjtötte a legszebb dudanótákat, az egykori Hont megye északra eső falvaiban pedig 1913-ban a legtöbb szlovák népdalt. Az emlékünnepegy alkalmából Mőser Zoltán fotóművész Bartók gyűjtőútjainak állomásairól készült képeit mutattuk be, e sorok írója pedig Bartók Hont megyei kutatóútjairól tartott előadást. Az emlékezés résztvevői a rendezvény után Bartók-emléktábla-állítását javasolták, kérvényt küldtek a VNB kulturális osztálynak.

Kérvényüket akkor Léván az ideologizált kultúra elvtársai elutasították. A 25/1982. számú leiratban dr. Sándor Károly, a kulturális osztály vezetője ezt azzal indokolta, hogy emléktáblát csak jeles személyiségeknek állítanak, szigorú kritériumok alapján. Megítélésük szerint Bartók ipolysági és Hont megyei tevékenysége (népdalgyűjtő munkája) nem volt olyan jelentős, hogy ezért itt emléktáblát lehetett volna állítani. A jég 1994-ben tört meg: május 29-én, a II. Bartók Béla Országos Zenei Találkozó zárónapján a Művészeti Alapiskolán a mai Bartók Béla téren leleplezték az emléktáblát. Az avatóbeszédet Fodor András Kossuth-díjas költő tartotta. A táblán Bartók portréja mellett ez a szöveg áll: *Bartók Béla 1881 – 1945. Ipolysági népdalgyűjtéseinek emlékére. Állította a város és az Ipolyság és Vidéke Alapítvány 1994-ben.*

Ipolyságtól északra, a Korpona-patak völgyében *Felsőtúr* jeleskedik gazdag művelődéstörténeti emlékeivel. A római katolikus templom kertjében találjuk a Pongrácz-család sírboltját. Az ősi magyar család túri ágának tagjaira joggal lehet büszke a szülőföld s a magyar nemzet. Hisz közülük többen magasrangú katonaként végigharcolták a magyar szabadságharcot, lapot alapítottak, múzeumot indítottak, kultúrát szerveztek, könyvet írtak s a nemes ügyek mecénásaként váltak ismertté. Sajnos, a Pongráczok felsőtúri sírhelyét ma bozótok, bokrok és gízgak veszik körül. A síremlékre vésett szöveg is csak nehezen olvasható. Többek közt ez áll rajta: *Áldott emlékü szülői Szentmiklósi és Óvári Pongrácz István és neje Okolicsányi Klára, valamint szeretett testvérei Gyula, Sándor és Mária emlékére emeltette Pongrácz Anna 1890.*

A Pongráczok sírboltja mellett találjuk a Zubovics család sírkertjét. Ebből a családból született 1846-ban *Felsőtúron Zubovics Fedor* huszárkapitány és bravúros lovag, aki 1874-ben két hét alatt egyetlen lóval Bécsből Párizsba lovagolt, ami akkor világrekordnak számított. Ő találta fel a szárazföldi torpedót és a felfújható úszónyert. Több természettudományi írása és két könyve jelent meg.

Felsőtúr és *Palást* közt zajlott 1552-ben a török idők egyik nagy mezei ütközete. A szűk völgyben mintegy húszezer katona állt egymással szemben, s a csata a császári csapatok vereségével végződött. *Tinódi Lantos Sebestyén* az *Ördög Mátyás* vesződelme című históriás énekében állított emléket az eseménynek. Ma azon a helyen, ahol az élelmezést biztosító *Sbardelattai Ágoston* váci püspök esedett, egy emlékkápolna áll. A kis, négyszögletes klasszicista kápolnát a Palásthy család emelte a XIX. század első felében. A palástiak később ezt egy emléktáblával látták el, rajta ezzel a (nem éppen pontos) szöveggel: *Ezen a helyen dült a török elleni utolsó nagy csata 1552. augusztus 10-én. Ez a hely 2000 bátor harcos és Sbardelattai Ágoston váci püspök síremlékét őrzi. Ha erre jársz egy percre állj meg és gondold szeretettel az itt pihenő magyar, olasz és német hősökre. Palást, 1968. ápr. 21. A palásti magyar dolgozók és a vöröskereszt.*

Palást község mai, vöröstéglából épült, neoromán elemeket tartalmazó szecessziós templomát *Palásthy Pál* (1825 – 1899) püspök, egyházi író építtette, s ő is szentelte fel 1893. július 3-án. Ugyancsak az ő támogatásával készült a római katolikus iskola épülete, melynek bejárata feletti emléktábláján olvassuk az alábbiakat: *A vallás, erkölcsös és hazafias nevelés és tanítás e hajlékát építtette méltóságos és tisztelendő Palásthy Pál hittudor, felszentelt püspök, apát és főesperes, primási, püspöki helyettes, esztergomi kanonok és palásti r.k. hívek kocsifuvarok és kézimunka segítségével saját költségen.* Az adakozó tudós püspök nevét ma a helybeli magyar egyházi iskola vette fel.

Az Ipolysághoz közeli *Gyerke* község temetőjében *Czobor László* (1850 – 1942) síremléke látható. Sajnos, ez is elhanyagolt állapotban van. Pedig megérdemelné, hogy felújítsák és gondozzák. Hisz Czobor László is a szülőföld jó hírnevét növelte. Azonkívül, hogy alispán volt, s szószólója lett az intenzív, belterjes földművelésnek; a magyar kertészet, különösen a gyümölcstermesztés érdekében fejtett ki fontos irányító és szervező munkát. Alapítója volt a Hont vármegyei Gazdasági Egyesületnek, Honti históriák címmel pedig érdekes könyvet jelentett meg visszaemlékezéseiből.

A határ menti palóc kisközség, *Ipolykeszi* neve elsősorban *Ipolyi Arnold* révén vált fogalomná. A beszercebányai és nagyváradai püspök, a jeles művészettörténész, mitológiánk kutatója szoros szálakkal kötődött tájainkhoz. Hisz itt ringott bölcsője, 1823-ban a Hont megyei Disznóson született. Gyermekéveit azonban Ipolykeszin töltötte. „Első ifjúságom képei közé tartozik – írja visszaemlékezéseiben – a drégelyi rom, melyet mint ipolykeszi-i házam ablakából naponta láttam, úgy buzdultam hősenek, Szondinak feláldozó honszeretétén.” Az emlegetett ház átalakított formában ma is áll. Amikor Ipolyságon 1887. október 20-án Ipolyi-emlékünnepséget rendeztek, még-úgy tervezték, hogy a szülői házra kerül az az emléktábla, amely ma a római katolikus templom falán látható. A Századok című folyóirat 1887/21. számában írták, hogy amennyiben a disznói szülőház elpusztult „teljesen igazolva van, hogy az emléktábla Ipoly-Keszin arra a házra állíttassák, melyben Ipolyi gyermekkorát töltötte.”

A múlt század végi ünnepség főszervezője egyébként a család rokona, Pongrácz Lajos, író, alispán volt. A táblára került szöveg szerzője Pajor István ipolyinéki születésű költő és műfordító Disztihonja így hangzik:

*Itt eme hely növelé Ipolyit kora zsenge szakában,
Míg lőn egyháznak, honnan örökre dísze.
Művészet, tudomány gyászt öltve siratja kimúltát,
S nagy neve emlékét örökre őrizi míg él a magyar.
Szül: 1823. okt. 20. Megh: 1886. dec. 2.
Állítatott hontmegyei tisztelői által.
1887. okt. 20.*

A honti Ipoly-kultusz a táblaállítás után hosszú időre alábbhagyott. Amikor-1986-ban, halálának centenáriumi évében az esztergomi Keresztény Múzeumban tartott ünnepi emlékülésre és kiállításra meghívtak bennünket a szülőföldről, senki sem vállalkozott az útra. Így egymagam képviseltem az Ipoly-mentét. A pártállam ideje alatt a CSEMADOK sem törekedett arra, hogy az Ipolyi-hagyományokat felelevenítsük. A járási titkárság Nagykürtösön és a KB akkori vezető titkára egyenesen eltanácsolt attól, hogy „ilyen főpap” emlékeit élesztgessük. Születésének 170. évében emlékeztek csak újra tisztességesen Hont megyében Ipolyira. 1993. október 17-én Ipolykeszin Ipolyi Arnold Emléknap volt. Szinte az egész falu megmozdult, s több százan érkeztek messzi vidékről is a községbe.

Az Ipolytól északra települt *Csáb* község szülötte *Szedes Fábian* (1774-1859) tudós tanár, a Szent Benedek-rend szerzetese, néprajzi író és nyelvjáráskutató. Az ő emléke – annak ellenére, hogy munkálkodásával a haza javát szolgálta, a nemes eszméket támogatta – az idők folyamán csaknem elfelejtődött. Az utódok „hálátlansága” Szedes Fábian születésének bicentenáriumi évében tört meg. Akkor emlékeket tartottak Csábon. Elkészült az emléktábla is, melyet azonban csak 1985. október 20-án szenteltek fel a római katolikus templom falán, rajta a következő kétnyelvű felirattal:

*1784-ben a Hont megyei
Csáb községben született
Szedes Fábian
Tudós, tanár, magyar író,
Benedekrendi szerzetes,
A palócság első kutatója.
Megh. 1859-ben.*

A Nagykürtösi Járási Nemzeti Bizottság Kulturális Osztálya és a felsőbb szervek hosszú időn át nem adták ki Dobos Péter akkori plébánosnak a táblaállításához szükséges engedélyt. Ezért állt a tábla csaknem egy évig a plébánia épületében, mígnem engedély nélkül is feltették a kiszemelt helyre.

Szeder Fábián születésének 210. évében emléknapot tartottak Csábon. 1994. június 19-én az ünnepség a Szeder Fábián életét bemutató kiállítás megnyitásával kezdődött. A régi dokumentumokon kívül bemutatták azokat a kéziratosokat (pontosabban azok másolatát), amelyek nemrég kerültek elő Pannohalmáról, Budapestről, valamint a besztercebányai levéltárból.

Szklabonya hallatán valamennyiünknek *Mikszáth Kálmán* (1847-1910) jut eszébe. Itt született a jó palóc, a magyar széppróza nagy mestere. A szülőház, sajnos már nem áll. 1968-ban bontották le. 1991-ben helyén egy emlékoszlopot állítottak fel, melynek szövege az idelátogatók tudtára adja, hogy hajdan itt volt a nagy író bölcsőhelye.

Azt a házat, melyben Mikszáth későbbi éveit töltötte, többször átalakították. 1977-ben nyílt meg itt az állandó Mikszáth kiállítás. Ekkor helyezték a régi magyar nyelvű emléktábla mellé a szlovák nyelvűt is. A magyar táblán ez olvasható: *Itt élte át – szülei házában, Mikszáth Kálmán, Gyermek- és ifjúkorát, 1852–1872.*

A házzal szemközti temetőben áll az író húgának, *Mikszáth Mariskának* a sírköve. Szövege az alábbiakat adja tudtunkra: *Itt nyugszik Mikszáth Mariska, édesanyjának legnagyobb öröme. Meghalt életének 17. évében június 11-én 1867. Béke hamvaira.*

1984-től a Nagykürtösi járásban rendszeresen tartják a Mikszáth Kálmán Irodalmi és Kulturális Napokat.

Alsósztrégova Madách Imre faluja. Az U alakú rokokó-klasszicista, barokk szöglet-tornyokkal ellátott kastélyban született 1823-ban a nagy drámaköltő, s itt is írta halhatatlan művét, *Az ember tragédiáját*. 1964-ben nyitották meg a kastélyban a *Madách Múzeumot*, mely később Járási Honismereti Múzeum lett. 1984-től a ház üresen áll, restaurálják. Reméljük, rövidesen újra megnyílik, és ismét méltó helyre kerülnek a Madách-émlékek.

Alsósztrégova nemcsak születési, hanem nyughelye is Madáchnak. A költő földi maradványai 1864-től 1934-ig a községi temetőben pihentek. Akkor a kastély parkjában megépített új sírboltba kerültek, majd 1936-ban ismét exhumálták, s a mai sírkamrába tették. Efölött áll Rigele Alajos monumentális, a Tragédia-beli Ádámot megjelenítő szobra. A szülőföldön rendszeresen emlékeznek a nagy szülőltre, s immár egy évtizede évente megtartják a Madách napokat.

Az Ipolyhoz közeli *Szecsénykovácsi Krúdy Gyula* őseinek faluja. Itt született az író nagyapja, s itt vannak eltemetve a dédszülők. Az egykori sírköve az alábbi szöveget vészték: *Itt nyugsznak Istenben boldogult Krúdy Jánosné született Virág Terézia elhunyt életének 45-ik évében február 8-án 1845. és Krúdy János elhunyt életének 61-ik évében február 8-án 1855. Hat gyermekek árván esengnek: Jó szülők! lelki üdvötekért / Nyerjetez Istentől nekünk / Ti is égi bért.*

A faluban 1993-ban tartottak először Krúdy Gyula Emléknapot. Az író művészi világát Czine Mihály irodalomtörténész vázolta, a család nógrádi kapcsolatairól pedig Csáky Károly beszélt. A művelődési házban kis emlékkiállítást nyitottak, melynek képanyagát a Petőfi Irodalmi Múzeum ajándékozta a községnek.

Ipolyvarbón temették el 1823-ban (sz. 1731-ben) az ismert magyar főurat és politikus, *Szent-Ivány Ferencet*, aki egyidőben Nógrád megye aljegyzője, majd alispánja, később ítélőmester és Sáros megye főispánja lett. Volt főtárnokmester és országbíró is. A templom (melyet ő építtetett) melletti családi kriptában pihenő jeles személyiségről sokáig mit sem tudtak a faluban. A családi sírkamrát nemrég tették rendbe, s 1993-tól évente megtartják a Szent-Ivány Ferenc Emléknapokat Varbón.

Bussa Zsélyi Aladár (1883 – 1914) gépészmérnök, ismert magyar repülőtervező és pilóta szülőfaluja. A község 1993-ban állított tiszteletére emlékoszlopot a falu főterén. A reliefes emléktáblán ez a szöveg olvasható: *Ebben a községben született / 1883. 12. 12-én / Zsélyi Aladár / pilóta, géptervező, szakíró /, a repülés kimagasló képviselője. / Meghalt 1914. 7. 1-én.*

Síremléke a közeli Csalár temetőjében áll. 1978-ban Jaroslav Mihály kalondai pilóta hozatta rendbe.

A Losonchoz közeli *Ipolybolyk Katona István* (1732 – 1811) jezsuita történétíró szülőfaluja. Emlékműve van itt, melyet az 1994-es IV. Ipoly Menti Találkozó alkalmából koszorúztak meg utóljára.

Losoncnak több művelődéstörténeti emléke is van. A város neves szülöttének, *Kármán József*nek a református temetőben láthatjuk a síremlékét. A református templom melletti Kármán-emlékmű 1895-ben emeltetett. A szülőház helyén álló épületen (a református templom közelében) kétnyelvű emléktábla jelzi az író bölcsőhelyét. A Csemadok Losonci Alapszervezet tisztelettel ápolja a város irodalmi hagyományait. Immár 25 éve rendszeresen szervezi a Kármán Napokat. 1994-ben Kármán-emlékestet rendeztek, melynek „apropóját” az Uránia című folyóirat megjelenésének 200. évfordulója szolgáltatta.

A város neves képzőművészei közül *Szabó Gyula* (1907 – 1972) festőművész és grafikus szülőházát jelölték meg a 80. születési évfordulón kétnyelvű emléktáblával. A művész síremléke a református temetőben van.

Ugyancsak a református temetőben látható *Sükei Károly* (1824 – 1854) költő, újságíró és műfordító, a márciusi ifjak egyik vezérének síremléke.

Losoncon több ízben megfordult *Petőfi Sándor* is. Tiszteletére még 1899-ben helyeztek el egy emléktáblát az egykori Miksch-házon, ahol a költő Steller Antal barátjánál lakott. 1975-ben a magyar tábla mellé egy szlovák nyelvűt is tettek. (Ld. Honismeret 1995. 6. sz. 68 – 71. old.)

Több jeles személyiség fordult meg egykor a híres Losonci Vigadóban. Az épületet 1994-ben szépen rendbehozták, s megörökítették a falai közt megfordult híres személyiségek nevét: Madách Imrét, Blaha Lujzát, Csontváry Kosztka Tivadart, Lehar Ferencét, Jókai Mórét stb.

Kurtánypusztán Mocsáry Lajos (1826 – 1916) író és publicista, a dualizmus korának legjelentősebb politikusa született. Születésének 160. évfordulóján az egykori kúria közelében a Csemadok Losonci, Füleki és Fülekkovácsi Alapszervezete állított Böszörményi István kezdeményezésére emléktáblát. A bronz tömbön elhelyezett emléktábla szövege így hangzik: *Itt született Mocsáry Lajos politikus és író, a nemzetek és nemzetiségek barátságának és egyenjóságának szószólója.*

A Losonc melletti *Videfalva* a Kubinyiak egyik ágának központja volt. Itt élt a két testvér, *Kubinyi Ferenc* (1796 – 1874) és *Kubinyi Ágoston* (1799 – 1873), akik a közélet és a magyar tudományosság kiemelkedő képviselői voltak.

Családi otthonukban 1848 januárjában vendégül látták besztercebányai tanárukat, Zipsert, valamint a selmenci Bányászati Akadémia két professzorát, Petkó Jánost és Marschan Józsefet, akik a Kubinyi Ágoston által előterjesztett programtervezet alapján lefektették a Magyarhoni Földtani Társulat alapjait. A jelentős Földtani Társulat a volt Kubinyi-kastély falán emléktáblával örökítette meg. A magyar és szlovák nyelvű szöveg tudomásunkra adja, hogy:

*Ebben az épületben alakult meg a
Magyarhoni Földtani Társulat
1848. január 23-án
Elhelyezte a Társulat
Fennállásának 145. évében.*

Csáky Károly